

Otto Liber

Mogelijke toevoeging stamreeks Bernt Proeys onderzocht

Andy Palmen

November 2023

In het artikel '[met een zilveren lepel](#)' en de bijbehorende [stamreeks](#) van Bernt Proeys, zijn de vroegste voorouders van Bernt Proeys in kaart gebracht. De oudste (vermoedelijke) voorvader is een zeker 'Otto Liber', die in 1108 voorkomt in het Utrechtse archief. De publicatie van twee nieuwe boeken van respectievelijk Ar Stramrood en Renger de Bruin, lijkt te betekenen dat Otto al eind 11de eeuw en als burggraaf actief was in Utrecht. Dat zou een heel nieuw licht schijnen op de oudste voorvader van Bernt Proeys.

Vroegste voorouder Bernt Proeys

Volgens Van Buchel¹ was 'Otto Liber' die in 1108 voorkomt in de archieven², de oudste voorvader van het geslacht Proeys / Von Preysing. Waarop Van Buchel baseert dat deze Otto, die zonder achternaam wordt vermeld, een van de voorouders van de familie Proeys is, is niet bekend. Het was rond deze tijd niet ongebruikelijk dat geslachtsnamen niet in akten werden vermeld. In het Duitse rijk waar Utrecht destijds toe behoorde, droegen edelen tot ver in de elfde eeuw alleen voornamen. Voor mensen uit andere lagen van de bevolking zoals ministerialen, was het voeren van familienamen zelfs nog helemaal niet aan de orde³.

Volgens Stramrood's⁴ boek 'Het middeleeuwse riddergeslacht van Seijst' is 'Otto Liber' uit 1108 dezelfde persoon als een zekere 'Otto Castellanus' die al in 1105 voorkomt in de Utrechtse archieven. In de oorkonde waarop Stramrood zich baseert, is 'Otto Castellanus' in 1105 getuige in een geschil tussen de kerken van Sliedrecht en Houweningen en is Otto een van de 'servientes episcopi', dat wil zeggen 'dienstmannen van de bisschop'⁵. Stramrood wordt op het eerste gezicht in zijn theorie dat de Otto uit 1108 en die uit 1105 dezelfde persoon zijn, gesteund door Renger de Bruin in diens boek 'Adel en Ridderschap in Utrecht'⁶.

Als Stramrood en De Bruin het bij het rechte eind hebben, wordt ons beeld over de afkomst van de familie Proeys spectaculair verfijnd. Het zou betekenen dat de familie Proeys al veel langer in Utrecht woonde dan vanaf 1108, want De Bruin gaat er vanuit dat 'Otto Castellanus' uit 1108 'de functie al geruime tijd bekleed, mogelijk al sinds de jaren tachtig of negentig van de elfde eeuw'⁷. Ook zou het betekenen dat de voorouders van Bernt Proeys een minder vooraanstaande positie in de samenleving innamen dan tot nu toe aangenomen.

¹ Buchel Van A. Genealogieën van aanzienlijke Noord- en Zuid Nederlandsche familiën, met afbeeldingen in kleuren van wapens. Universiteitsbibliotheek Utrecht, afdeling bijzondere collecties. HS 8 F 28 deel 1 folio 86v, 87 en 102v.

² Muller S. Bouman A.C. Ketner F. (1920-1959). Bewerking oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301. Utrecht, Nederland: Kemink en Zoon. Voor Otto Liber (1108) zie deel 1 akte 277 en 278.

³ Bruin de R. (2023). Adel en Ridderschap in Utrecht. Pgn 56. Nederland, Zwolle: W. Books.

⁴ Stramrood A. (2023). Het Middeleeuwse geslacht van Seijst. Pgn. 45-46. Nederland, Bilthoven: eigen beheer.

⁵ Muller S. Bouman A.C. Ketner F. (1920-1959). Bewerking oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301. Utrecht, Nederland: Kemink en Zoon. Voor Otto Castellanus (1105) zie deel 1 akte 273.

⁶ Bruin de R. (2023). Adel en Ridderschap in Utrecht. Pgn 56. Nederland, Zwolle: W. Books. Hier staat: "Een belangrijk moment in de omschakeling vormde de aanstelling van een ministeriaal, Otto geheten, als burggraaf van Utrecht. Otto wordt als castellanus genoemd in een oorkonde uit 1105 ... in 1108 wordt Otto weer in een oorkonde genoemd".

⁷ Bruin de R. (2023). Adel en Ridderschap in Utrecht. Pgn 56. Nederland, Zwolle: W. Books.

Burggraaf Otto en zijn opvolgers waren slechts eenvoudige dienstmannen⁸, terwijl 'Otto Liber' erop wijst dat Otto 'vrij' was, dus van adel. Reden genoeg om dit tot de bodem uit te zoeken. Voordat we conclusies kunnen trekken is het zaak dieper in de aktes te duiken en als we dat doen, blijken er obstakels te ontstaan om 'Otto Liber' (1108) en 'Otto Castellanus' (1105) te zien als een en dezelfde persoon.

Onduidelijkheden onderzocht

Stramrood en De Bruin spreken elkaar namelijk op een zeer essentieel onderdeel tegen. Volgens Stramrood heeft Otto uit 1108 de toevoeging 'liber', dus 'vrije edelman'. Stramrood baseert zich op Van Buchel die ook optekende dat de Otto uit 1108 een 'liber' was. Maar De Bruin (die zich baseert op Buitelaar⁹) merkt op dat de burggraven van Utrecht voordat Otto deze functie kreeg weliswaar van adel waren, maar dat Otto (1105) juist de eerste ministeriaal was die de functie heeft bekleed, wat illustreert dat de ministerialen in deze periode in opkomst waren¹⁰.

Door de voetnoten te bestuderen in Buitelaar's boek 'De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek' kan Buitelaar hopelijk als scheidsrechter optreden tussen Stramrood aan de ene kant en De Bruin aan de andere kant. Was Otto in 1108 nou ministeriaal of van adel? Buitelaar baseert zijn oordeel op het artikel 'De Castellani van Utrecht' van Pijnacker Hordijk. Daaruit blijkt dat de plaats van een komma een interpretatiefout heeft veroorzaakt, waardoor het predikaat 'Liber' ten onrechte wordt toegeschreven aan Otto¹¹. De Otto waar De Bruin en Stramrood het over lijken te hebben is dus niet van adel maar ministeriaal en moet zonder 'liber' worden geschreven. Dat zou dus betekenen dat beide Otto's inderdaad dezelfde persoon zijn. En dat de aanwezigheid van de Proeysen in Utrecht dus inderdaad verder teruggaat.

Maar die conclusie trekken klopt niet. Om dit te snappen moeten we eerst achterhalen waarop De Bruin zijn bewering baseert dat Otto 1108 en Otto 1105 een en dezelfde persoon zijn. De Bruin baseert zijn stelling namelijk op Buitelaar, die dat op zijn beurt baseert op Pijnacker Hordijk. De vraag is dan natuurlijk: waar baseert Pijnacker Hordijk dit dan op? Pijnacker Hordijk verwijst naar de akte met het nummer 273 in het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht deel I uit 1105 waarin te lezen valt *'onder de servientes episcopi (dat zijn de ministerialen) wordt in de eerste plaats genoemd Otto castellanus en daarna Galo scultetus. Vermits nu in eene oorkonde van denzelfden bisschop van 1108¹² eveneens naast elkander voorkomen Otto en Jalo mag men wel aannemen dat Otto castellanus en Jalo Scultetus ook in dit stuk bedoeld zijn'¹³. Ook nu lijkt het er dus nog op dat Otto 1108 en Otto 1105 een en dezelfde persoon zijn. Maar als we de aktes goed bestuderen valt op dat de naam 'Otto' meerdere keren voorkomt.*

⁸ Pijnacker Hordijk C. (1902). De Castellani van Utrecht. P. 21. Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde. Serie 4 volume 2. Nederland: Arnhem: Nijhoff.

⁹ Buitelaar, A.L.P. (1993). De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek. Pgn 24. Nederland, Hilversum: Verloren.

¹⁰ Bruin de R. (2023). Adel en Ridderschap in Utrecht. Pgn 56. Nederland, Zwolle: W. Books.

¹¹ Pijnacker Hordijk C. (1902). De Castellani van Utrecht. P. 3. Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde. Serie 4 volume 2. Nederland: Arnhem: Nijhoff.

¹² Dit verwijst op basis van de beschrijving van de inhoud van de akte die Pijnacker Hordijk geeft, naar akte 278 in het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht deel I.

¹³ Pijnacker Hordijk C. (1902). De Castellani van Utrecht. P. 3. Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde. Serie 4 volume 2. Nederland: Arnhem: Nijhoff.

De eerste keer vinden we de naam 'Otto' in de akte 278 uit het Oorkondenboek, maar dit is een 'canonici', een kanunnik dus. Dus dit is een heel andere Otto dan de Otto die wij onderzoeken. Maar in 1108 vinden we nog een andere akte, namelijk akte 277 in het Oorkondenboek Sticht Utrecht deel I, waar we opnieuw Jalo de ministeriaal vinden, maar niet Otto de ministeriaal. Wel vinden we in deze akte een 'Otto Liber'. Dat betekent dus dat de 'Otto Liber' van Van Buchel uit akte 277 in 1108 te vinden is. En dat de Bruin (maar ook Stramrood Buitelaar en Pijnacker Hordijk) het ook bij het rechte eind hadden door te stellen dat de Otto uit de akte 278 uit 1108 en de Otto uit 1105 een en dezelfde persoon waren.

Het lijkt er dus helaas op basis van deze informatie zeer sterk op, dat de aanwezigheid van de familie Proeys in Utrecht niet verder teruggaat, maar gewoon zoals eerder aangenomen start in 1108 met 'Otto Liber'. Nog meer uitsluitel krijgen we door te kijken naar de stamboom van burggraaf Otto uit 1105. Want die zou - als het dezelfde persoon is als 'Otto Liber' uit 1108, moeten overlappen met wat we weten over de voorouders van Bernt Proeys. Volgens Pijnacker Hordijk¹⁴ heeft deze Otto uit 1105 echter als zoon iemand die luistert naar de naam Arnold. Deze trouwt met Machteld, een vrouw van adel. Samen kregen ze drie zonen, die respectievelijk Giselbert, Arnold en Otto werden genoemd. Deze laatste Otto komt Pijnacker Hordijk tegen in aktes in de periode 1139 - 1156 als burggraaf. Rond diezelfde periode wijst Van Buchel Conradus Proeys aan als afstammeling van 'Otto Liber'¹⁵. Ook weten we dankzij Pijnacker Hordijk, dat deze Otto waarschijnlijk geen zonen heeft nagelaten. Van Giselbert wordt vermoed dat het Utrechtse geslacht Borchgrave er vanaf stamt. Arnold werd vermoedelijk domproost. Over kinderen is niets bekend.

Hoewel het er door de publicatie van twee nieuwe boeken dus op lijkt dat de familie Proeys afstamt van burggraaf Otto, wijst nader onderzoek van de aktes erop dat 'Otto Liber' nog steeds als oudste Proeys moet worden gezien. En dat de oudste voorouder van Bernt Proeys geen ministeriaal was, maar van vrij man, van adel dus.

¹⁴ Pijnacker Hordijk C. (1902). De Castellani van Utrecht. P. 7 - 9. Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde. Serie 4 volume 2. Nederland: Arnhem: Nijhoff.

¹⁵ Buchel Van A. Genealogieën van aanzienlijke Noord- en Zuid Nederlandsche familiën, met afbeeldingen in kleuren van wapens. Universiteitsbibliotheek Utrecht, afdeling bijzondere collecties. HS 8 F 28 deel 1 folio 86v, 87 en 102v.